

DOROMB

Közköltészeti tanulmányok 11.

Szerkesztő
CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

Készült a
a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont támogatásával
az Irodalomtudományi Intézetben

A borítón:
Petőfi emlékére készített rajzok Mendel Farkas *Versfűzéréből* (1877)
és Lokody Antal versgyűjteményéből (1880-as évek)
Lucian Blaga Egyetemi Könyvtár, Kolozsvár / Cluj-Napoca
(Ms. 3810. és Ms. 3029)

Könyvünk a Creative Commons
Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc
(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>)
feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.
A köteteink honlapunkról letölthetők. Éljen jogaival!

ISSN 2063-8175

Kiadja a *reciti*, a BTK Irodalomtudományi Intézetének
recenziós portálja és hálózati kiadója • www.reciti.hu
Technikai szerkesztő: Etlinger Mihály
Borítóterv, tördelés: Szilágyi N. Zsuzsa
Nyomda és kötészet: Fellini Kft.

ÉVA GUILLOREL

A bűn emlékezete

Színhagyomány útján terjedő balladák,
igazságszolgáltatás és társadalom Bretagne-ban az Ancien Régime idején

Az egyes számban *gwerz*, többes számban *gwerzioù* néven ismert breton nyelvű balladák az újkori társadalom és az igazságszolgáltatás közti kapcsolatok terjedelmes – és alulértékelt –, több ezer szöveget és dallamot tartalmazó forrásanyagát alkotják.¹ A XIX. század óta a legtöbbször alacsony társadalmi státuszú, falusi környezetből származó énekesektől, jórészt kézművesektől és koldusoktól begyűjtött szövegek a XVI–XVIII. század közötti időszakban helyi szinten történt bűnetesek családi vagy szomszédsági körben generációról generációra hagyományozódó emlékét őrzik. Az énekek minden részletében jelen van a bűnözés témája. Szinte mindegyikük erőszakos eseményeket – verést, mások megsebzését, leányrablást, nemi erőszakot, s főként emberölési eseteket – taglal részletesen, sokszor versszakok hosszú során keresztül, időnként kitérve a büntett indítékaira, lefolyására és a büntető eljárás lezárására is. Szemben a francia nyelvű anyaggal, melynek esetében kapcsolódási pontokat találunk az újkorból kéziratos vagy nyomtatott formában fennmaradt művek és a több századdal később lejegyzett, színhagyomány útján terjedő változatok között, a breton nyelvű balladák semmilyen írásos nyoma sem lelhető fel az 1810 előtti időszakból – vagyis mielőtt kezdetét vette a szövegek lejegyzése először helytörténészek, majd néprajzkutatók által. Nem kerültek nyomtatásba, s nem is terjesztették őket sem röpiratos, sem ponyvairodalom formájában – legalábbis a XIX. század kezdeté-

1 Jelen tanulmány több mint 2200 *gwerz* vizsgálatán alapszik, mely vizsgálatot a 2010-ben publikált történelemtudományi doktori értekezésünk keretében végeztünk el. Az itt közöltek az értekezés eredményeinek egy szeletét mutatják be. Vö. Éva GUILLOREL, *La complainte et la plainte: Chanson, justice, cultures en Bretagne (XVIe-XVIIIe siècles)* (Rennes: PUR-Dastum-CRBC, 2010). A vizsgált 2200 ének mintegy 250 alap-elbeszélés variánsait öleli fel.

ig biztosan nem.² Ezzel viszont a szájhagyomány útján terjedés gyakorlatának hosszú tartamon át fennálló esetével állunk szemben.³ Ennek az énekelte forrásanyagának a tanulmányozása arra sarkall bennünket, hogy feltegyük a kérdést: milyen szempontot szolgáltat a népi emlékezet a büntettek értékeléséhez, amely eltér a történészek által eddig általában előnyben részesített forrásanyagától, (kiváltképp a bírósági levéltárakétól), s kiegészíti-e azokat?

A szájhagyomány útján terjedő balladák és a bűnüldöző szervek írásos anyaga közötti hasonlóságok

Amennyiben a szájhagyomány útján terjedő balladák történeti forrásként való felhasználását célozzuk, az első problémát a források megbízhatósága jelenti. Mekkora hitelt adhatunk a szájhagyomány alapján, az általuk tárgyalt bűnesetek után több száz évvel később lejegyzett, ismeretlen szerzőségű énekeknek, melyek keletkezési körülményeit sem ismerjük? Mindeme hiányosságok ellenére az alapos módszertani vizsgálódás egyértelművé teszi, hogy az áthagyományozás során rendkívül nagy gondot fordítottak az összöveg elemeinek megtartására; így a *gwerz*-ek sokkal inkább – az eseményekkel egyidejű – keletkezésük korának lenyomatát hordozzák magukon, mintsem lejegyzésükéét. A breton

2 Már a XVI. századtól igazolható a breton nyelvű egyházi énekek széles körének nyomtatásban való megjelenése, ám a világi énekek szövegeinek – és leginkább a francia forradalom előtt született *gwerzioù* – ilyesfajta közreadása gyakorlatilag nem létezett. Vö. Gwennole LE MENN, „Les premiers cantiques bretons”, in *Chrétientés de Basse-Bretagne et d’Ailleurs: Les archives au risque de l’histoire: Mélanges offerts au chanoine Jean-Louis Le Floch*, 173–182 (Quimper: Société Archéologique du Finistère, 1998). Ezzel szemben Patrice Coirault a szájhagyományos énekek 400, a XIX. századot megelőző korszakból származó írásos előzményét tárta fel. Patrice COIRAULT, *Formation de nos chansons folkloriques*, 2 vol. (Paris: Éd. Du Scarabée, 1953), 1:8.

3 Mindez nem természetesen nem zárja ki azt, hogy – a Bretagne-ban terjesztett francia nyelvű anyagok révén – az írott szövegek is befolyásolhatták a megénekelt témák elterjedését. Így például a féltékeny férje által meggyilkolt Gange márkinéről szóló *gwerz* alapjául egy, a toulouse-i parlament elé 1667-ben került per szolgált, melyről még abban az évben megjelent Rouenban egy alkalmi kiadvány, amit később többször is utánnymtak. Anatole LE BRAZ, „L’origine d’une *gwerz* bretonne”, in *Mélanges en l’honneur d’Arbois de Jubainville*, dir. Joseph LOTH, 111–128 (Paris: A. Fontemoing, 1906); Hans-Jürgen LÜSEBRINK, *Kriminalität und Literatur im Frankreich des 18. Jahrhunderts: Literarische Formen, soziale Funktionen und Wissenskonstituenten von Kriminalitätsdarstellung im Zeitalter der Aufklärung* (München–Wien: R. Oldenbourg Verlag, 1983), 134–152. Ugyanez a perelbeszélés egy francia nyelvű éneket is inspirált, melynek dallamát később többen is átvették, még egyházi énekekhez is. Régis BERTRAND, „Les *Cantiques de l’âme dévôte* de Laurent Durand (dits *Cantiques de Marseille*) ou le long succès d’un auteur”, in *Le chant, acteur de l’histoire*, dir. Jean QUÉNIART, 51–64 (Rennes: PUR, 1999), 59.

balladák által megjelenített társadalmi, vallási és kulturális érzékenységek és attitűdök számtalan esetben igazolják ezt.⁴ Egyes esetekben a pontos alakban megőrzött hely- és személynevek lehetővé teszik, hogy az énekek keltezésének hiányában is felleljük az adott bűnesettel kapcsolatos bírósági anyagot, ami csak tovább növeli a breton balladák megbízhatóságát. A Pontcallec márkijának 1720-ban történt letartóztatását megéneklő ballada például számos olyan részletet megőrkít, amiket a per írásos anyaga is tartalmaz.⁵ Ami a Penanger földesurának Ploumilliau-ban történt megöléséről szóló *gwerz*-et illeti, ezt Michel Nassiet kapcsolatba tudta hozni egy 1649-es perirattal, amit a Bretagne-i parlament egyik, változó összetétele miatt La Tournelle-nek nevezett bírói tanácsának anyagában őriztek meg. A büntetőper iratai egyértelműen megerősítik a XIX. században lejegyzett ének által rögzített verziót, s ez utóbbi még arra is kiterjedt, hogy fenntartsa a vétkes által viselt páncéling említését. E körülmény annak idején lehetővé tette, hogy az áldozat apja panaszlevelében az előre megfontolt emberölés vádjá mellett érveljen.⁶

Miként a bűnügyi levéltárak, a *gwerz* is konfliktushelyzetek leírását tartalmazza, s így a két forrásanyag között számos hasonlóságot figyelhetünk meg. A balladákban a legerőszakosabb bűncselekmények kerülnek túlsúlyba; közülük is kiemelkednek az emberölési esetek, melyek az összes elbeszélés csaknem harmadát alkotják. Az énekekben megjelenő bűnözés így igen messze áll az igazságügyi levéltárak anyagában reprezentált erőszakos cselekményektől (s még inkább az Ancien Régime korának valós társadalmi erőszakformáitól), s közelebb áll a kegyelemlevelek vagy a felsőbb bíróságok által oly sokszor tárgyalt véres büntettek világához.

Az énekek és a peres eljárások további közös jegye az, hogy mindkettő célja a hallgatóság meggyőzése arról, hogy az elbeszélés hiteles (és hihető). Natalie Zemon Davis úttörő jellegű kutatásai óta számos történelmi munka született a panaszleveleket, a kihallgatási jegyzőkönyveket és a tanúvallomásokat egyaránt átható „kötelező valóságosság”⁷ jelensége feletti reflexiókból.⁸ Sőt, mi több, a va-

4 E módszertani kérdések részletes elemzéséhez lásd GUILLOREL, *La complainte et la plainte*, 23–133.

5 Éva GUILLOREL, „La complainte du marquis de Pontcallec, les *gwerzioù* bretonnes et l’histoire”, in *Le Marquis et le Régent: Une conspiration à l’aube des Lumières*, éd. Joël CORNETTE, 297–338 (Paris: Tallandier, 2008).

6 Michel NASSIET, *La France du second XVIIe siècle* (h.n.: Belin, 1997), 109–110. Lásd még: Daniel GIRAUDON, „Penanger et de La Lande, Gwerz tragique au XVIIe siècle en Trégor”, *Annales de Bretagne et des Pays de l’Ouest* 112, 4. sz. (2005): 7–42.

7 A kifejezés Robert Muchembled-től származik. Vö. Robert MUCHEMBLED, *La violence au village: Société et comportements populaires en Artois du XVe au XVIIe siècle* (Brepols: Turnhout, 1989), 18.

8 Natalie Z. DAVIS, *Pour sauver sa vie: Les récits de pardon au XVIe siècle* (Paris: Seuil, 1988).

lószerűség még a breton történeti ballada definíciójában is helyet követel magának, mivel e műfaj szándéka szerint valós történeteket mesél el, és előfordul, hogy az énekesek kizárólag ezt a valószerűségi kritériumot említik, amikor arra kérik őket, hogy határozzák meg a *gwerz* egy alapvető tulajdonságát. Többek tanúbizonysága megegyezik abban, hogy az előadóknak híven kell elénekelniük az elbeszélést, anélkül, hogy bármi olyan módosítást eszközölnének rajta, ami csökkentheti valószerűségét – ellenkező esetben ugyanis a hallgatóság félbeszakítja az előadást, és kijavítja az előadót, hogy helyreálljon az „igazi” verzió.⁹ A valószerűség középpontba helyezésének folyamánya az, hogy mindkét forrástípus nagy gondot fordít a kézzel fogható tények és a viselkedés apró részleteire is. Az énekek és a bűnperek jegyzőkönyvei hasonló módon írják le a ruházatot, a bútorokat vagy a fegyvereket, élethűen és realiztikusan mutatják be a vendégfogadás szokásait, a társasági élet színtereit vagy éppen a tisztelet kifejezésének módjait, s olyan – egymástól igencsak eltérő – dolgokról tájékoztatnak, mint a fejfedők viselése, a megbecstelenített leányokra vetett tekintet, az étkezési szokások, a molnár munkájával kapcsolatos kifogások vagy éppen az imádságok megfogalmazása.

És végül: mindkét forrástípus egymáshoz igen közel álló, „tapintható” társadalmi-kulturális kontextust jelenít meg. A levéltári forrásokban az igazságszolgáltatást a társadalmi dominancia megerősítésére fegyverként használó tehetősebb rétegek felülreprezentáltsága (és a szegények alulreprezentáltsága) révén torzuló társadalomkép figyelhető meg – éppúgy, mint a balladákban.¹⁰ Jóllehet a középkor utolsó szakaszában a nemesség aránya mindössze Bretagne összlakosságának három százalékára rúgott, a bűnperek főszereplői között ennél két-háromszor többen vannak (egyes forrásokban még magasabb az arány), s az egyházi személyek esetében ugyanez az ellentmondás figyelhető meg.¹¹ A breton balladák által közvetített kép még ennél is erőteljesebben torzít: itt a nemesek közül kerül ki a vétkesek egyharmada, illetve az áldozatok egyötöde, és – szintúgy a szegényebb néprétegek „rovására” – a klérus tagjai is felülreprezentáltak.

9 Donatien LAURENT, „Histoire et poésie chantée: l'exemple de la Bretagne”, *Historiens-Géographes* 318, mars-avril (1988): 111–114; Yann-Fañh KEMENER, *Carnets de route* (Morlaix: Skol Vreizh, 1996), 19.

10 Hervé PIANT, *Une Justice ordinaire: Justice civile et criminelle dans la prévôté royale de Vaucouleurs sous l'Ancien Régime* (Rennes: PUR, 2006), 102–112.

11 Jean MEYER, *La noblesse bretonne au XVIIIe siècle* (Paris: S.E.V.P.E.N., 1966), 55–56; Michel NASSIET, *Noblesse et pauvreté: La petite noblesse en Bretagne XVe-XVIIIe siècle* (Rennes: Société d'Histoire et d'Archéologie de Bretagne, 1993), 102; Michel NASSIET, „Une enquête en cours: les lettres de rémission de la chancellerie de Bretagne”, in *Économie et société dans la France de l'Ouest atlantique*, dir. Guy SAUPIN et Jean-Luc SARRAZIN, 121–146 (Rennes: PUR, 2004), 138; Alain CROIX, *Cultures et religion en Bretagne aux 16e et 17e siècles* (Rennes: Apogée/PUR, 1995), 217.

Hogyan egészítik ki egymást az írott és a szóbeli források?

Igazából nem is annyira a hasonlóságok, hanem inkább az eltérések világítanak rá arra, hogy mekkora dokumentumértékkel bírnak a breton balladák a történész számára. Ebből a nézőpontból vizsgálva e szóbeliségből származó forrásanyag legfőbb vonzereje abban rejlik, hogy más szemlélettel közelít a bírósági anyagokban leírt tényekhez. Az Yvon Berjen kereskedő La Villaudrain ura általi meggyilkolásáról szóló ballada például egybevethető a lantenaci apátság bencés szerzetesei által kezdeményezett, ugyanazokra a tényekre épülő polgári perben elhangzott tanúvallomásokkal. Az írásos dokumentáció igen szűkszavú beszámolókat tartalmaz (az eseményt a felvett hat tanúvallomás mindegyike legfeljebb két sor terjedelemben tárgyalja), ám rögzíti a büntett elkövetésének helyét és idejét (Cadelac, 1569 körül), miközben a ballada több tucatnyi strófán keresztül taglalja az elkövető indítékait, a bűntársai által játszott szerepet, a gyilkosság megvalósítását, s végül a bűnösök letartóztatását, ám nem adja meg sem az időpontot, sem a helyet.¹²

Felvetődik a kérdés, vajon mekkora hitelt tulajdoníthatunk azoknak az elemeknek, amelyek szerepelnek a szájhagyomány útján terjedő balladákban, viszont hiányoznak a korabeli írott anyagból. Noha lehetetlen vállalkozás lenne azt kijelenteni, hogy az énekek által nyújtott információk pontosan megfelelnek az események tényleges lefolyásának, annyit megállapíthatunk, hogy a leírások nagy része hihető az Ancien Régime korabeli Bretagne társadalmi-kulturális közegének ismeretében. Sőt, Louis Le Ravallec Faouët-ben 1732-ben történt meggyilkolásának ügye még arra is rámutat, hogy – kivételes esetekben – a szóbeli forrás nagyobb hitellel is lehet bírhat, mint az írott. Donatien Laurent néprajztudós egybevetette a hennebont-i királyi bíróság iratai között fennmaradt terjedelmes bűnperi anyagot és az általa a büntett helyszínén az 1960-as években gyűjtött számos szóbeli forrást – balladákat és prózában megfogalmazott kommentárokat – ami arra mutatott, hogy a gyilkosság emléke még két-száz évvel a történetek után is elevenen élt.¹³ Arra jutott, hogy szájhagyomány segítségével választ lehet adni a peres eljárás végén nyitva maradt kérdésekre is. A bűnösök családjai és az ügyel megbízott bírák összejátszása ugyanis magyarázatot ad arra, hogy miért nem hallgattak meg több kulcsfontosságú, ám zavaró tanút, s hogy miért húzták-halasztották a pert addig, hogy végül négy év múlva vádindítvány nélkül lezárhassák. A szájhagyományban fennmaradt a

12 E kérdéstről részletesen: GUILLOREL, *La complainte et la plainte*, 242–259.

13 Donatien LAURENT, „La gwerz de Louis Le Ravallec”, *Arts et Traditions Populaires* 15, 1. sz. (1967): 19–79.

bűnösök neve, így ez az anyag kiegészíti a diszfunkcionálisan működő igazságszolgálati gépezet hiányosságait.

A balladák szinte minden esetben egyértelmű állásfoglalást tartalmaznak. Ez a jelenség azonban nem csupán a szóbeli forrásokra jellemző, hiszen a feljelentések, a tanúvallomások és még a kihallgatási jegyzőkönyvek is igen szubjektív jellegűek – már csupán azért is, mert a vádló igen nagy szabadsággal bírt a tanúk kiválasztása terén, s így ez utóbbiak szinte kizárólag a vádlott ellen vallanak.¹⁴ A *gwerziou*-nézőpont kizárólagosságra törekvése szembetűnő egy olyan témában, amely esetében általában eltérő narratívák versengenek – főleg, amikor a váddal szemben a vádlott is benyújtja a maga beadványát, amely a történések egy másik verzióját tartalmazza. Ennek következtében a balladák néha az eseményeknek az írott forrásokban fellelhető leírásától gyökeresen eltérő interpretációt képviselnek. Így például kifejezetten pozitív képet festenek néhány olyan személyről, akiknek a túlkapásait a többi ismert forrás részletesen tárgyalja. Ez figyelhető meg a Katolikus Liga XVI. század végi háborúi idején Guy Éder de La Fontenelle, vagy Orléans-i Fülöp régensségének (1715–1723) korában Pontcallec márkijának esetében. Mindkét alkalommal a balladával mint költői műfajjal szemben támasztott elvárások ismerete segít megérteni azt, hogy milyen – a halál dolorista és engesztelő jellegén alapuló – eljárások révén válik az elitéltből hős.¹⁵ A vérpádon történő kivégzések leírása ugyanazokat az irodalmi kliséket alkalmazza, amelyekkel a nyomtatott röpiratokon, hírlapokban, történetekben és bűnügyi krónikákban találkozhatunk.¹⁶

Általában véve, a breton énekeket sem tudjuk megfelelő módon tanulmányozni, ha figyelmen kívül hagyjuk irodalmi jellegüket. A *gwerz* műfajára érvényes nyelvi kód és esztétikai előírások magyarázatot adnak azon eltérések egy részére, amelyeket az elbeszélés módjában figyelhetünk meg a bűnügyi jegyzőkönyvekéhez képest. A két forrásanyag jellege igencsak különböző, hiszen egyikük az igazságszolgáltatás számára készült, a másik költői szöveg. Mindkettő saját narrációs stratégiával rendelkezik, noha szándékuk megegyezik: erősza-
kos cselekedetek meggyőző bemutatása a célból, hogy maguk mellé állítsák az elbeszélés valóságosságát elfogadó hallgatóságot. Amennyiben azt vizsgáljuk,

14 Christiane PLESSIX-BUISSSET, *Le criminel devant ses juges en Bretagne aux 16e et 17e siècles* (Paris: Maloine, 1988), 281–282.

15 Erről lásd Jean-Pierre ALBERT, „Du martyr à la star: Les métamorphoses des héros nationaux”, in *La fabrique des héros: Terrain*, dir. Pierre CENTLIVRES, Daniel FABRE et Françoise ZONABEND, 11–32 (Paris: Éditions de la Maison des sciences de l’homme, Ministère de la Culture, 1999).

16 Michel BÉE, „Le spectacle de l’exécution dans la France d’Ancien Régime”, *Annales ESC* 38, 4. sz. (1983): 843–862; Thierry PECH, *Conter le crime: Droit et littérature sous la Contre-Réforme: Les histoires tragiques (1559–1644)* (Paris: Champion, 2000); DAVIS, *Pour sauver sa vie*, 130–134, 207.

miként jelenik meg a *vér* – a büntettek leírásának egyik leglényegesebb eleme – a két forrástípusban, azt látjuk, hogy a panaszlevelek bővelkednek konkrét anatómiai és „vérben tocsogó” részletekben, gyakran sztereotipizált elbeszélésbe foglalva, aminek célja a minél magasabb összegű pénzbeli kártérítés kikényszerítése,¹⁷ míg az énekekben a költői túlzás imperatívusza dominál, s a fő cél a rémületkeltés. Ezért is kerül említésre a büntett következményeként zöldből vörösre váltó fű színe, vagy az, hogy miként cuppog a vérben a gyermekgyilkos anya lábbelije, midőn a lépcsőn lefelé óvakodik tettének elkövetése után. Hasonló hatékonysággal bír egy másik stiláris eszköz, amidőn – az előzőekkel szemben – mellőzik az erőszakos cselekedet leírását, de csak azért, hogy még inkább kihangsúlyozzák az esemény tragikus dimenzióját. Így például a gyilkosságokat megéneklő szövegek az elkövetők megjelenése után azonnal áttérnek a fiatal lányok élettelen testének felfedezésére, amivel a hallgatóság képzelőerejére bízzák a részletek átgondolását. Általánosítva azt is mondhatjuk, hogy a *gwerz*ek olyan tragikus műfajt alkotnak, amely a közönségességnek még a látszatát is kerüli; az énekekben nincs se káromkodás, se kocsalmazás, se részegeskedés, noha ezek sosem hiányoznak a bírósági esetleírásokból. Vagyis az énekek és a bűnügyi források egyazon „bűntörténet” egymást kiegészítő szempontrendszerit képviselik.

Miként segíthetik az énekek a bűnügyi források teljesebbé tételét?

Amellett, hogy egy adott realitás eltérő típusú leírását adják, a színhagyomány útján terjedő balladák felvilágosítást nyújthatnak olyan tényekről, melyek az írott forrásokban nem vagy csak kevésbé hagytak nyomot. Mindenekelőtt lehetővé teszik, hogy pótoljuk az írásos anyag elvesztéséből fakadó hiányokat. Ez leginkább a kora újkor esetében fontos, mivel a XVII. század második felét megelőző időszakból származó bűnügyi jegyzőkönyvek csak töredékes formában maradtak fenn. Az írott források hiánya azonban nem jár feltétlenül adatvesztéssel, hiszen egyes énekek olyan bűneseteket is említenek, melyek egészen bizonyosan sosem kerültek bíróság elé. Erre igen jó példát szolgáltat a Perrine Le Mignon megöléséről szóló *gwerz*. Ez az Alsó-Bretagne-ban több tucatnyi változatban ismert – és még ma is gyakran hallható – ének¹⁸ egy lannioni fogadó

17 Marie-Sylvie DUPONT-BOUCHAT et Xavier ROUSSEAU, „Le prix du sang: sang et justice du XIVe au XVIIIe siècle”, *Mentalités* 1 (1988): 43–72.

18 Kiváltképp a körtáncok repertóriumában szerepel. A breton előadók tárházában egyébként is általános a szöveg és a dallam felcserélhetősége. Így egyazon szöveg – a vele társított dallam függvényében – egymástól igen messze álló célokra is használható. A Perrine Le Mignonról szóló történet tragikus jellege egyáltalán nem akadályozta meg azt, hogy az egyik leggyak-

szolgálójának két ráakaszkodó éjjeli vendég általi megölését írja le. A plébánia anyakönyvének egy bejegyzése segítségével datálni is tudjuk az eseményt (1695 januárjában történt). Ugyanakkor semmiféle perirat nem lelhető fel az ügyvel kapcsolatban. Noha természetesen nem zárható ki az, hogy vonatkozó írásos források eltűntek az illetékes bíróságok anyagából, egyúttal az is feltételezhető, hogy a büntett sosem került az igazságszolgáltatás hatókörébe. Francia példák ugyanis azt mutatják, hogy a főúri vagy királyi bírósági ügyészek, még ha a közbeszédből tudomást is szereztek egyes esetekről, nem mindig kezdeményeztek bűnvádi eljárást, és nem szívesen foglalkoztak csekély anyagi haszonnal kecsegtető ügyekkel.¹⁹ Az ifjú Perrine Le Mignonra, aki ráadásul árva volt és cselédsorban élt, tökéletesen illik a büntetlenül bántalmazható áldozat profilja.

Noha ebben az esetben az áldozat társadalmi helyzete magyarázatot ad a büntetőper elmaradására, más ügyek a bűncselekmény jellege miatt alulrepresentáltak a bírósági forrásokban. Így a balladákból sokkal többet tudhatunk meg az öngyilkosságokról, a nemi erőszakról vagy a gyermekgyilkosságról. A valaki által „önmaga sérelmére elkövetett emberölésként”²⁰ kezelt öngyilkosság csak ritkán képezi eljárás tárgyát, mert a rokonok igyekeznek balesetként beállítani, hogy az áldozatot megszentelt földbe temethessék, s ne essen folt a család becsületén. A bíróság elé kerülő csekély számú bretagne-i ügy a holttest feldarabolását és közszemlére vételét elrendelő ítélettel zárult. Erre példa François Grégoire esete Lanlyen Pémérin-ben 1784-ben, amikor az eljárást a már bebalzsamozott holttest „jelenlétében” folytatták le, a bírakat a halott zavart elméjéről meggyőzni igyekvő hagyatéki gondnok közreműködésével.²¹ A *gwerzioù*-szövegek viszont sokszor szólnak öngyilkosságokról; az ilyen esetek az összes említett erőszakos cselekmény négy százalékát teszik ki. Az öngyilkosságot sztereotip környezetben és kizárólag nők által elkövetett cselekedetként ábrázolják: magukat vízbe vető vagy szívükbe kést mártó fiatal lányok próbálják így menteni becsületüket a nemi erőszaktól vagy teherbeesés után a család ítéletétől rettegve. Vagyis – szemben a bűnügyi archívumok anyagával – az öngyilkosság nem elítélendő cselekedetként, hanem a még nagyobb veszély elkerülésére szolgáló „legkisebb rosszként” exponálódik.

A nemi erőszak szintén jelentős mértékben képviselteti magát a breton balladákban, hiszen az összes eset hat százalékát is meghaladó arány jóval magasabb,

rabban használt szöveg legyen a *gavotte* táncolásához, mivel a megfelelő dallam – és kiváltképp a ritmus – kiválasztása fontosabbnak bizonyult a szöveg tartalmánál.

19 Nicole CASTAN, *Justice et répression en Languedoc à l'époque des Lumières* (Paris: Flammarion, 1980), 130; Piant, *Une justice ordinaire*, 109–112.

20 Georges MINOIS, *Histoire du suicide: La société occidentale face à la mort volontaire* (Paris: Fayard, 1995), 141–176.

21 Archives départementales d'Ille-et-Vilaine, 1 Bn 3405.

mint a bírósági forrásokban.²² Az ezzel a kérdéssel foglalkozó szakirodalom rámutatott arra, hogy sajátos ellentmondás figyelhető meg az ítéletek szigorúsága, az elmarasztaló ítéletek csekély száma és az erőszakítétel szinte mindennapos valósága között. A nemi erőszakkal kapcsolatos büntetőpercek ritka előfordulását magyarázza a kései házasságra kényszerülő férfiak esetében a szexuális életpótló erőszakkal szembeni tolerancia, az egyenlőtlenségen alapuló (például a gazda által a cseléd sérelmére elkövetett) erőszakítétel gyakorisága, illetve az a vélekedés, hogy az erőszak áldozata igazából beleegyező magatartást tanúsított.²³ Az erkölcstelenként való megbélyegzéstől és a botránytól való félelem pedig arra nyújt magyarázatot, miért nem került sok nemi erőszak bíróság elé – kivételt jelentett, ha a nemi erőszakhoz más visszaélések is társultak. A *gwerz*-ek viszont sosem ábrázolják a nemi erőszakot elfogadható cselekedetként, és szigorúan el is ítélik, amivel a XVI. századi Franciaországban virágzó nyomtatott hírlapirodalomban is megfigyelhető diskurzust követik. Eszerint a nemi erőszak szégyenletes bűn.²⁴

A női becsület sérelmére elkövetett cselekedetek – így a nemi erőszak, a leányrablás, illetve a szüzesség elvétele – általában a közös megegyezés révén megoldandó ügyek körébe tartoznak, mivel így a lehet a legjobb korlátozni a családok számára szégyenteljes események publicitását.²⁵ A szájhagyomány kitűnő lehetőséget nyújt arra, hogy megismerjük a jogrendszeren kívüliség sajátos világát, amely csak akkor hagy írásos nyomokat, ha a dolgokat nem sikerül szóban mindenki meglegedésére elrendezni. A Margodic La Boissière 1763 környékén Plougonver-ből történt elrablásáról szóló ének ennek a legszebb példája: részletesen beszámol e nemesi származású leány közrendű szerelmese általi megszőkötéséről, majd pedig a család ezután folytatott egyezkedéséről, hogy bírósági eljárás nélkül hazatérhessen. Elsőként az apa igyekszik közvetlenül megegyezni a leányrablóval, de miután – a jogi útra tereléssel való fenyegetőzés ellenére – nem jár eredménnyel, egy pap közbenjárásához folyamodik. (A papok Bretagne-ban talán még a széles körben megszokottnál is nagyon szerepet játszanak a viták elsimításában.)²⁶ Végül a papnak csellel sikerül visszaszereznie

22 A rendelkezésre álló szakirodalom alapján ez az arány 1–2% között mozog. Vö. pl. Georges VIGARELLO, *Histoire du viol, XVIe-XXe siècle* (Paris: Seuil, 1998), 122.

23 Uo., 34–37, 48–50, 283.

24 Uo., 21.

25 Benoît GARNOT, „L’ampleur et les limites de l’infrajudiciaire dans la France d’Ancien Régime (XVIe, XVIIe et XVIIIe siècles)”, in *L’infrajudiciaire du Moyen Âge à l’époque contemporaine*, dir. Benoît GARNOT, 69–76 (Dijon: Publications de l’université de Bourgogne, LXXXI, 1996), 69; Benoît GARNOT, „Justice, infrajustice, parajustice et extra-justice dans la France d’Ancien Régime”, *Crime, histoire et Sociétés* 4, 1. sz. (2000): 103–120.

26 Jean QUÉNIART, „Recteurs et régulation sociale en Bretagne au XVIIIe siècle”, in *L’infrajudiciaire du Moyen Âge à l’époque contemporaine*, 231–239.

az elcsábított lányt, akit egy rossz társaságba keveredett nők befogadására szakosodott guingamp-i kolostorba küldenek. Annak ellenére, hogy fennmaradt egy de La Boissière nevű leány említése, akit az énekben megnevezett kolostorba küldtek, az üggyel részletesen foglalkozó írásos források hiányában ebben az esetben sem lehet teljes bizonyossággal állást foglalni az események lezárultát követően több évtizeddel később, szájhagyományból gyűjtött elbeszélés valószerűségét illetően. Ugyanakkor az ügy leírása igen pontos, és teljesen beleillik a XVIII. század második felének társadalmi valóságába.²⁷

A balladákban bemutatott büntettek utolsó jelentős szelete a gyermekgyilkosságoké, amelyek a különböző erőszakos cselekmények nyolc százalékát teszik ki. A bírósági forrásokban azonban ezek is alulreprezentáltak, s azt láthatjuk, hogy a gyakran a főúri vagy királyi bírósági ügyész által kezdeményezett per lefolytatására csak akkor került sor, ha valahol egy újszülött holttestére bukkantak, vagy valaki feljelentette az érintett nőt. Mivel a gyermekgyilkosság már a XVI. század óta nem számít bocsánatos bűnnek, a kegyelem semmilyen formája sem gyakorolható, és halálra ítélik azokat a nőket, akiknek bebizonyosodik a bűnösségük.²⁸ A balladák mindegyike elítéli a gyermeküket megölő anyákat, s az elbeszélések hosszasan taglalják a gyakran több ízben is elkövetett gyilkosság borzalmait, a bűnösök vallomását és halálra ítélésüket. A nők – így például Marie Flouri vagy Marie Quélen – versszakok hosszú során át ismertetik, miként ölték meg csecsemőiket, s a történetek egymást múlják felül a gyalázatosnál gyalázatosabb körülmények elősorolásában.²⁹ A gyermekgyilkosságot *par excellence* nőkhöz köthető büntettként jelenítik meg: nők követik el, s – talán ez a legfontosabb – nők a feljelentők és a terhelő tanúk is. Ez a *gwerz* világában is megfigyelhető körülmény arra indít bennünket, hogy feltételezzük a breton szájhagyomány egy részét mélyen átítató tisztán női diskurzus létezését. Amennyiben a XIX. század óta a gyermekgyilkosságokat megéneklő balladák előadóinak nemi megoszlását vizsgáljuk, arra a sokatmondó eredményre jutunk, hogy a 45 ismert előadójú szöveg közül 42 esetében női előadóval van dolgunk. Egyes énekesnők több olyan *gwerz* ismeretével is bírnak, amelyek gyermekgyilkossági ügyeket tárgyalnak; sőt úgy tűnik, kifejezetten erre a vál-

27 E kérdéskör részletes bemutatását lásd Éva GUILLOREL, „Chanson, honneur féminin et rapt de séduction: La place du discours juridique dans les plaintes criminelles bretonnes (XVIe-XVIIIe siècles)”, in *Discours juridique et amours littéraires*, dir. Jean-Pierre DUPOUY et Gabrielle VICKERMANN-RIBÉMONT, 215–237 (Paris: Klincksieck, 2013); GUILLOREL, *La plainte et la plainte*, 274–288.

28 Michel NASSIET, *La violence, une histoire sociale: France, XVIe-XVIIIe siècles* (Paris: Champ Vallon, 2011), 159–164.

29 A Marie Quélen esetéről szóló ballada részletes elemzését lásd Mary-Ann CONSTANTINE, *Breton Ballads* (Aberystwyth: Cambrian Medieval Celtic Studies, 1996), 129–178.

fajra szakosodtak, s ez teszi ki a tőlük gyűjtött anyag jelentős részét. Tehát valóban léteznek nemi vagy társadalmi alapon elkülönülő repertoártípusok.³⁰

Ebből kiindulva érdemes azzal is foglalkozni, milyen mechanizmusok révén maradt fenn a szájhagyomány ilyen hosszú időn keresztül, és milyen okok vezettek ahhoz, hogy egyes énekek még mindig áthagyományozódnak, miközben mások már feledésbe merültek. A halál és tisztesség között választani kényszerülő nőkről szóló elbeszélések emocionális ereje nyilvánvalóan szorosan kötődik ahhoz a tényhez, hogy e *gwerziou*-szövegek még négy évszázaddal a történetek után után is generációról generációra hagyományozódnak, ráadásul gyakran női közegben.³¹ Erre beszédes példát szolgáltat a Jeannette Le Roux – breton nyelven *Janedig ar Rouz* – haláláról szóló ballada. Ez az ének egy olyan büntetthez kapcsolódik, melyben érintett volt René de La Tremblaye királypárti kapitány, a Katolikus Liga által szított polgárháború idején Paimpol kormányzója, s számos, a XVI. század utolsó évtizedében Bretagne-ban elkövetett rablás felelőse. Az írott források – kiváltképp a kortárs szemtanú, Moreau kanonok emlékiratai³² – segítségével pontosan dokumentálható csapatainak számos tette, ám egyikük sem szól a *gwerz* által tárgyalt történetről, vagyis arról, hogy La Tremblaye elrabolt egy fiatal lányt éppen azon a napon, amikor annak esküvője lett volna, s a leány – hogy elkerülje a katonák részéről rá váró megbecstelenítést – megölte magát. Ez az epizód nem az idők során feledésbe merült történelmi kontextus miatt maradt vonzó mind az énekesek, mind hallgatóságuk számára (noha a kapitány nevét gondosan megőrizték), hanem az általános és kortól független felháborodást kiváltó haláltörténet érzelmi töltete okán. Ezzel érthetővé válik az is, miért hagyományozták tovább ezt a balladát, miközben a királyi hatalom meggyengülésével és az énekelt költészet fellendülésével is jellemezhető Liga-háborúk korában született énekek szinte mindegyike feledésbe merült a keletkezésük alapjául szolgáló állapotok megszűntével.³³

30 Deborah A. Symonds ugyanerre a megállapításra jutott a skóciai gyermekgyilkosságokról szóló balladák esetében. Vö. Deborah A. SYMONDS, *Weep Not For Me: Women, Ballads and Infanticide in Early Modern Scotland* (University Park: Pennsylvania State University Press, 1997).

31 Az általunk tanulmányozott korpusz alapján a breton gyűjtők által kikérdezett *gwerziou*-előadók mintegy kétharmada nő volt (a XIX. században 74%, a XX. században 63% volt az arányuk).

32 Jean MOREAU, *Histoire de ce qui s'est passé en Bretagne durant les guerres de la Ligue* (Brest: Come, 1836).

33 A vallásháborúk korában Franciaországban terjesztett énekek gazdag tárházáról lásd: Antoine LE ROUX DE LINCY, *Recueil de chants historiques français depuis le XIIe jusqu'au XVIIIe siècle: Deuxième série, XVIe siècle* (Paris: Gosselin, 1842); Pierre de L'ESTOILE, *Les Belles Figures et Drolleries de la Ligue* (Paris, 1589–1600); valamint a Pierre Barbier által

Az igazságszolgáltatás idealizált képe

Miután a *gwerziou* műfaj a büntettek leírására „szakosodott”, logikus, hogy számos az igazságszolgáltatásra vonatkozó hivatkozást találunk a szövegekben. Az általunk tanulmányozott forrásanyag több mint egynegyede tesz említést a bűnvádi eljárás egy vagy több szakaszáról. Mindazonáltal, mivel tömörségre kárhóztatott verses műfajról van szó (még a több tucat strófából álló énekek is csak az események egyes részleteit tárgyalhatják), az igazságszolgáltatás intézményeit és szereplőit csak általánosan, említésszerűen és gyakran sztereotip módon mutatják be. Noha a személyi állomány és a bíróságok összetettsége jól érzékelhető, azért a legtöbbször a poroszlókat, illetve a csendőrség vezetőit említik, ami jól mutatja, mennyire leegyszerűsítették az igazságszolgáltatás működését; az intézményrendszer kényszerítő erejét a valós hatáskörét és eszköztárát meghaladóan reprezentált fegyveres testület jelképezi. A peres eljárásból az énekek lényegében két pillanatot emelnek ki: a néha a börtönbe kísérésig terjedő letartóztatást, illetve a kivégzést. A nyomozás különböző fázisait sűrű homály fedi, bár néha találunk holttestek exhumálására, fellebbezésre, az ítélet felolvasására vagy éppen a bírói korrupcióra és az igazságszolgáltatás költséges mivoltára vonatkozó utalásokat is.³⁴ A kegyelemért folyamodás, illetve kegyelemlevelek beszerzése is gyakran kerül említésre, hiszen a bírósági intézményrendszert valamilyen módon érintő énekek 11,5%-ában szerepelnek. Ezekben leírják a család útját Párizsba és megjelenésüket a király vagy a királyné audienciáján. Ilyenkor két helyzet állhat elő: a király – arra hivatkozva, hogy a halálos ítéletet már aláírták – megtagadja a kegyelmet, vagy pedig – és ez a gyakoribb – megbocsát, s ezt pecsétes levélbe foglalja. A kegyelem tárgyául szolgáló büntettek típusai megegyeznek azzal, amit eddig is tudtunk az újkor kapcsán, vagyis szinte mindig emberölési esetekről van szó, s az egyetlen kivételt egy lopási ügy jelenti.³⁵ A balladákban elhangzó halálos ítéletek is megfelelnek az újkorból ismert büntetéseknek, azaz – a büntett természete, illetve a vádlott társadalmi helyzete függvényében – akasztás, fővesztés vagy máglyahalál szerepel.

szerkesztett antológiát: Pierre BARBIER et France VERNILLAT, eds., *Histoire de France par les Chansons*, vol. 1 (Paris: Gallimard, 1956).

34 Erről lásd: Antoine FOLLAIN, „L’argent: une limite sérieuse à l’usage de la justice par les communautés d’habitants (XVIe-XVIIIe siècle)”, in *Les Juristes et l’Argent: Le coût de la justice et l’argent des juges du XIVe au XIXe siècle*, dir. Benoît GARNOT, 27–37 (Dijon: Éditions Universitaires de Dijon, 2005).

35 Michel Nassiet adatai alapján a kegyelemlevéllel záruló eljárásokon belül az emberölési ügyek aránya Bretagne vonatkozásában 57% a XV. század végén, 1530–1550 között már 90%, s a XVI. század végére eléri a 100%-ot. NASSIET, „Une enquête en cours”, 130.

A *gwerziou*-szövegek az igazságszolgáltatást a két szélsőségre redukálják; eszerint az ítélet felmentés vagy halál. Ez utóbbi esetében félelmetesen hatékony, ugyanis az ítéletek nagy részét végre is hajtják, ami viszont jócskán eltér az Ancien Régime korának valóságától, amit a kiszabott büntetések foganatosításának nehézsége, valamint a büntetőpereket lezáró ítélet elmaradása jellemez. Számos esetben félbehagyták az eljárást, vagy a pert polgári szakba tették át, illetve egyéb felmentési módokat alkalmaztak.³⁶ Az énekek tehát egy olyan igazságszolgáltatás idealizált képét festik elénk, amely képes érvényt szerezni a döntéseinek. A halálbüntetések magas aránya a törvényes rend tisztelete iránti elkötelezettséget sugall, vagyis a bűnök elkövetését a közjót szolgáló retorzióknak kell követnie. A kivégzések részletes és nevelő célzatú leírása, melyben fellelhetők a beismerő vallomás és a vesztőhelyen történő bűnbánat-gyakorlás sztereotip elemei, teljes mértékben meggyeznek a nyilvános kivégzések történések által feltárt rituáléjával.³⁷ Említést kell tennünk a breton *gwir* szó többértelműségéről is – ehhez a terminushoz kapcsolják ugyanis mind az énekesek, mind az előadottakat lejegyzők a *gwerziou* által elbeszélte történeteket. A *gwir* egyaránt szerepelhet 'igaz', 'jó' és 'jogos' értelemben, vagyis egyazon szó vonatkozik a jogra és az igazságra.³⁸

Igazságot szolgáltatni több módon is lehet. Az önbíráskodás különféle formában tetten érhetjük a „vérbosszú kultúráját”,³⁹ amely lehetővé teszi a büntetést anélkül, hogy az igazságszolgáltatás intézményeit igénybe vennék. A *gwerziou*-ban sokszor szerepelnek olyan fiatal nemesek, akik véresen megtorolják a közrendű tejtestvéreiken (értelemszerűen a lányokon) esett sérelmeket, vagy éppen párbajban megölt apjuk haláláért vesznek elégtételt. Mindamellett a leggyakrabban az igazságszolgáltatáshoz folyamodnak; ebben az esetben azonban az ítéletnek meg kell felelnie a hallgatóság elvárásainak, s ezért az énekek minden további nélkül hajlandók megváltoztatni egy történetileg is igazolható eseménysor végkimenetelét, ha a ténylegesen hozott ítélet esetleg eltérő lenne. Ez történik például a Chappelles grófjáról szóló *gwerz*-ben, amit François Billacois vizsgált részletesen.⁴⁰ A ballada a Párizs kellős közepén a királyi tiltó rendelkezés ellenére párbajt vívó, ezért halálra ítélt François Montmorency-Bouteville

36 PIAUT, *Une justice ordinaire*, 270–272.

37 Pascal BASTIEN, *L'exécution publique à Paris au XVIIIe siècle: Une histoire des rituels judiciaires* (Paris: Champ Vallon, 2006); Michel FOUCAULT, *Surveiller et punir* (Paris: Gallimard, 1993; 1975¹), 53–54.

38 Erről lásd Donatien Laurent észrevételeit. Donatien LAURENT, „La *gwerz* de Skolan et la légende de Merlin”, *Ethnologie française* 1, 3–4. sz. (1971): 19–54, 19.

39 NASSIET, *La violence, une histoire sociale*, 148.

40 François BILLACOIS, *Le duel dans la société française des XVe-XVIIe siècles: Essai de psychologie historique* (Paris: EHESS, 1986), 270–273.

híres 1627-es párviadalához kapcsolódik. Ez az eset, amely egyébként hatalmas országos és európai visszhangot keltett, egy olyan *gwerz* megszületéséhez vezetett, amely kizárólag Montmorency-Bouteville párbajsegédjére – aki egyébként unokafivére volt –, Chapelles grófjára koncentrál. A történet végkifejletét teljes mértékben átalakították, ugyanis a ballada szerint ennek a breton nemesnek sikerült kegyelemlevelet szereznie, s ezzel megmenekült a vérpadtól. Amennyiben ezt az éneket egybevetjük a *gwerziou* összességével, azt látjuk, hogy az ilyen mélységű átformálás egyáltalán nem számít kivételesnek. A balladák végkimenetele általában könnyebben alakítható, mint a kezdete, s számos ballada az egyes verziók függvényében több eltérő végkimenetellel is rendelkezik. Mivel rendelkezésre állt a gyakorlatilag egyenértékű klisék tárháza, az előadók – éppúgy, mint közönségük – az elvárt erkölcsi tanulságnak megfelelően alakíthatták az elbeszélést.

Emberi igazságszolgáltatás hiányában a megzavart rendet isteni beavatkozás is helyreállíthatja. Mindez megtörténhet az elbeszélés korai szakaszában, midőn meggátolja a bűn elkövetését, vagy segít a nyomozásban (például azzal, hogy a madarak énekéből kikövetkeztethető az igazi bűnösök neve), vagy később, amikor felülír egy téves ítéletet (például azáltal, hogy egy felakasztott embert a kivégzést követő harmadik napig életben tart).⁴¹ Az is előfordul, hogy az igazságtalanul vádolt és kivégzett személyek lelke kísérti – és kényszeríti beismerő vallomásra – az igazi elkövetőket. Így például Ervoanick Le Lintier három nappal a kivégzése után megjelenik bírái előtt, és örök kárhozattal fenyegeti őket, amennyiben nem indítanak eljárást az őt hamis feljelentéssel akasztófára küldő anyósával szemben. Miközben bővelkednek az igazságszolgáltatás intézményeire vonatkozó referenciákban, a *gwerziou*-szövegek – a maguk költői nyelvén – egy idealizált, igazságos és hatékony, a vétkeseket büntető és az áldozatokat rehabilitáló bírósági rendszer képét festik elénk. Ebben nagyon sok hasonlóságot mutatnak a nyomtatott ponyvairadalommal; egymással egyező módon érvelnek a megérdemelt büntetés, a vesztőhely megváltó jellege és a törvényes rend helyreállítása mellett.

41 Az akasztást túlélő figurája már a VII. századtól a szentekkel kapcsolatos latin irodalmi művek jól ismert eleme. Roger CHARTIER, „La pendue miraculeusement sauvée: Étude d'un occasionnel”, in *Les usages de l'imprimé*, dir. Roger CHARTIER, 83–127 (Paris: Fayard, 1987); Gaël MILIN, „De Saint-Jacques-de-Compostelle à Notre-Dame-du-Folgoët: les voies de l'acculturation”, *Annales de Bretagne et des Pays de l'Ouest* 101, 3. sz. (1994): 7–47.

Összegzés

A szájhagyomány alapján lejegyzett breton történeti balladák nagy jelentőséggel bíró forrásanyagot kínálnak az újkori igazságszolgáltatás és a társadalom közti kapcsolatrendszer iránt érdeklődők számára. Az anyagi valóság, az attitűdök és az érzékenységek magas szintű bemutatása nem zárja ki a források irodalmi jellegéből, illetve a hosszú időn keresztül énekelt formában továbbadott szövegek áthagyományozási mechanizmusának sajátosságaiból fakadó átalakítási lehetőségeket. Az énekekben az állandóság és változás között feszülő ellentéttel szemben egyazon ballada eltérő változatainak, illetve a szóbeli és írásos források egybevetése lehetővé teszi, hogy felmérjük, melyek voltak a szájhagyományos népi emlékezet által közvetített diskurzus állandó és alakítható elemei. A *gwerzioù*-szövegek nem is annyira az egyéb forrástípusokhoz tartozó alkotásokkal mutatott hasonlóságok, inkább az azoktól való eltérések miatt válhatnak a történészek hagyományosan használt forrásaihoz képest egyedi anyaggá. A breton balladák – csakúgy, mint a büntetőperек anyagai – részleges és részrehajló, de egymástól eltérő és ezért egymást kiegészítő nézőpontból láttatják a XVI–XVIII. századi breton társadalmat.

Fordította: Szász Géza

Függelék

Ballada Louis Le Ravallec-ről

Bon - jour d'oh hui me mi - gnon, Lei - cheg er Ra - wa - lek,
Hui e ze i ge - nein ben du - sul, ben - du - sul d'er par - don.

– Bonjour d'oh hui me mignon Leicheg er Ravalek.
Hui e ze i gegin d'er pardon de Zant Fiaker er Fawet ?

– Nonpas, nonpas, me mignonez, d'er pardon n'en dein ket.
Dusul oen pet d'hobér me fask, é Paréz Langonnet.

Dusul oen pet d'hobér me fask, é Paréz Langonnet
Ha mar houié me iondr beleg é fehen skandellet.

– O geou, o geou, me mignonez, mein e iei d'er pardon,
Meit mein e vo kompagnoneh get me hameraded.

Pe oé i erru Loeichek er Ravalek, arru ba' i é Pardon :
- Hui e zeï genein, me mignon, hui e zeï genein d'hou méren,
Hui e zeï genein d'hou méren de Gerlideg er Fawet.

– Nonpas, nonpas, me mignonez, dein ket kenoh d'hou méren
Ker mein e zo i kompagnoneh get me hameraded.

– Eit bout feheh kompagnoneh get hou kameraded,
Ba Kerlidek vankein ket boued d'oh na d'ou kameraded.

Pe oe Leicheg er Ravalek 'Kerlidek doh en dôl :
– Mal e vo d'oumb monet d'er gér, izélad e hra 'n hiôl.

Mal e vo d'emb monet d'er gér, izélad e hra 'n hiôl.
Gaust pasein pradow er Fawet ha stankow Langonnet.

Bout m' behé or gol-basaj é pasein stankow Langonnet,
Tri sam mad a bôtr al d'oumb-ni n'ehè ket droug erbet.

Pe oe Loeichek er Ravalek moned e hrè drest or gleudelen,
Na hueh pe seih tôl-koutel getè en oèi atrapet.

Na ba' n or park doar labour, getè oèi achapet.
Na pa iellant d'en atrap, é Blañoeh oè tôlet.

Pe oè Loeicheg er Ravalek é Blañoèh é neuial,
E oè i vlewigo melen distrempet ar é dal.

Ion houlenas i vignonez mont de gojal doh-t-on :
– Na perek, me mignon Loeichek, perek ne varwet ket ?

– Na relegow Zantez Barban e zo doh me jilet
Na kemet-sen e zo kôs t'eïn na mein ne varwañw ket.
Na ben ma fo lamet, me varwo e gres Doué.

Me mignonez, a pe varwein, é Langonnet interret mein.
Interret mein é Langonnet é kreizég er vèred.

Na ba'i è kreizèg er vèred, vis-a-vis d'er porched
Men e pasei en ol dud, monet t'en ovren-bred.
Ha iè i e larei e neze ha d'en eil d'er gilé :
– Eman é ma er béi Leicheg er Ravalek,

Pehani e oé pet lahet ged i gameraded
E toned ag er pardon a Sant-Fiakr er Fawet.

Énekelte: Perrine Daniel (Pont-Scorff, Morbihan megye), 1911

Lejegyző: Yves Le Diberder

Kiadás: Yves LE DIBERDER, ed., *Chansons traditionnelles du pays vannetais*
(Vannes: Archives départementales du Morbihan, 2010), 2:745–746.

– Jó napot kívánok, én barátom, Louis Le Ravallec,
Elkísérne Faouët-be, Szent Fiákriusz ünnepére?

– Nem, barátném, nem megyek e búcsúba.
Vasárnap gyóntam és áldoztam a langonnet-i templomba’.

Vasárnap gyóntam és áldoztam a langonnet-i templomba’,
S ha nagybátyám, ki pap, emezt megtudja, lesz haddelhadd.

– Ej, hát mégis, ej, hát mégis, szépségem, elmegyek a búcsúba.
De nem egyedül, hanem barátokkal.

Louis Le Ravallec érkezvén a búcsúba,
Hallja a szót: – Jöjjön velem ebédezni,
A faouët-i Kerlidec fogadóba ebédezni.

– Nem lehet azt, nem lehet azt, szépségem, magával ebédezni,
Baráttal vagyok, vélek jöttem, sok száj lenne.

– De ha még vélek jött is, és sok száj lenne,
Kerlidec-ben van bőven éték, akkor is, ha sok száj lenne.

Louis Le Ravallec szól asztalánál Kerlidec-ben:

– Ideje már hazatérni, a nap is lemegy.

Ideje már hazatérni, a nap is lemegy,
Indulok hát Faouët-nek, s a langonnet-i lápon át.

Még akkor is, ha a veszély a langonnet-i lápon vár,
Három derék fickó, mint magunk, minden bajnak fittyet hány.

Na és mikor Louis Le Ravallec átlépett a kerítésen,
Késsel szúrták hátba, hatszor-hétszer.

Szántóföldön át futott-menekült,
Utolérték, megfogták, s a Blavet vizébe került.

Louis Le Ravallec a Blavet vizében úszott,
Szőke haja homlokára tapadt.

Barátnéját kérte, szóljon hozzá, s kérdé ez:
– Barátom, Loeiz, hát miért nem hal már most meg?

– Szent Borbála ereklyéjét varrták mellényembe,
Miatta nem halok én meg.
Ha azt onnan kiveszik, meghalok én, Isten akaratából.

Ha meghalok, szépségem, temessenek Langonnet-be.
Temessenek Langonnet-be, temetőnek közepébe.

Temetőnek közepébe, templomkapu ellenébe'.
Hol járnak azok, kik mennek nagymisére.

S mondják majd egymásnak :
– Itt van eltemetve Louis Le Ravallec,

Kit megöltek társai
Hazafelé Faouët-ből, Szent Fiákriusz ünnepén.

Fordította: Szász Géza